

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОРГАНІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛІНГУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

У статті розглянуто питання запровадження відділу фінансового контролінгу в структуру підприємства. За допомогою статистичного аналізу та програмного забезпечення PASW 19 (SPSS) протестовано дві гіпотези та спростовано стереотипні уявлення: про запровадження відділу контролінгу лише на великих підприємствах України, які публікують свою звітність для зовнішнього користувача, і про відсутність зв'язку між наявністю відділу контролінгу та ефективністю діяльності підприємств.

Ключові слова: фінансовий контролінг, відділ контролінгу, опитування, статистичний аналіз, структура підприємства.

Постановка проблеми. У динамічних умовах розвитку бізнесу важливе місце в діяльності підприємств посідає організаційна структура. Розширення міжнародних зв'язків та застосування міжнародних стандартів ведення бізнесу спонукає вітчизняні підприємства до створення нових функціональних підрозділів (відділів). Призначенням таких відділів є сприяння швидкій передачі інформації між структурними одиницями підприємства, прискорення процесу прийняття управлінських рішень та забезпечення прозорості функціонування підприємства.

Одним із таких підрозділів на підприємствах є відділ фінансового контролінгу. На жаль, через незначну кількість емпіричних досліджень як процесу поширення відділів контролінгу на підприємствах України, так і їх нинішнього стану, теоретичні дослідження формують лише стереотипні уявлення про наявність та доцільність запровадження відділу із такими функціями у структуру лише великих, у більшості своїй – промислових компаній.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загалом питання організації контролінгу на підприємствах висвітлено у працях М. С. Пушкаря, Г. Ф. Шепітко, С. В. Войтко, А. М. Кармінського, Н. Г. Данилочкиної, А. Блажека, А. Дайле та К. Айзельмаєра, Т. Хупера та В. Сате, Ю. Вебера, Я. Дручарчика, П. Хорварта та інших українських і зарубіжних науковців.

Постановка завдання. Метою написання статті є спростування стереотипів щодо наявності відділу контролінгу лише на великих підприємствах та щодо недоцільності запровадження такого відділу. Досягнення цієї двоскладової мети передбачає розв'язання двох взаємопов'язаних завдань. По-перше, необхідно перевірити

припущення про наявність відділів контролінгу лише на великих підприємствах (в більшості в акціонерних підприємствах (АТ) та у філіях іноземних компаній). По-друге, необхідно довести доцільність запровадження відділу контролінгу для забезпечення безперебійного, швидкого та достовірного надання інформації керівництву для прийняття управлінських та інвестиційних рішень. Основним емпіричним матеріалом, на базі якого ми спробуємо спростувати стереотипні уявлення про передумови наявності й доцільності запровадження відділу контролінгу, є результати анкетування фахівців-економістів різних підприємств, проведеного факультетом економічних наук Національного університету «Києво-Могилянська академія» у період з 2005 по 2007 рр. та додатково у 2010 р. У загальному масиві даних доступною є інформація по 160 підприємствах. Статистичну перевірку гіпотез було здійснено за допомогою програмного забезпечення PASW 19 версії (програма є більш відомою за старою назвою – SPSS).

Виклад основного матеріалу. Для повноцінного функціонування бізнесу в сучасних ринкових умовах важливу роль відіграє організація системи управління на підприємстві. З розширенням зв'язків та налагодженням міжнародної співпраці в теорії та практиці ведення бізнесу розвиваються й удосконалюються як технології, методи і моделі прийняття управлінських рішень, так і організація праці та виробництва.

У вітчизняній фінансовій науці та науці ведення бізнесу все частіше використовують такі терміни, як теорія обмежень (ТОС – *англ.* theory of constraints), система збалансованих показників (BSC – *англ.* business score card), система оцінки DuDilligence тощо. Усі ці технології

управління є складовими підсистеми управління підприємством – контролінгу і, зокрема, фінансового контролінгу.

Фінансовий контролінг є необхідним елементом діяльності підприємства, оскільки він дає змогу керівництву отримати важливу та своєчасну інформацію. Така інформація охоплює оцінку наявного ресурсного потенціалу, рівень та ефективність його використання, порівняння планових та фактичних показників діяльності [5].

Якщо ще у 2009 р. [7] контролінг та фінансовий контролінг були «новими» у вітчизняній економічній та фінансовій науці поняттями, а наявність відділу контролінгу на підприємствах України – «предметом розкошів», то сьогодні як контролінг у науці, так і відповідний відділ на підприємствах є типовими складовими. Спостерігається позитивна тенденція розвитку науки контролінгу за останні 3 роки. Така ситуація пояснюється розширенням бізнес-зв'язків, укріпленням міжнародної співпраці та гнучкістю системи контролінгу для інформаційного зв'язку між відділами підприємства та для управління компанією. Це підтверджують результати проведених опитувань.

Так, порівняно з даними анкетування 2005–2007 років, у 2010 р. розподіл галузей та видів діяльності компаній щодо наявності відділу контролінгу у них змінився. Якщо в анкетах 2005–2007 рр. 14 респондентів, у яких був відділ контролінгу, фокусували свою діяльність у сфері машинобудування, металургії, транспорту та деревообробної галузі, то в анкетах 2010 р. наявність контролінгу відзначено ще й у сфері надання послуг, зокрема консалтингових та ІТ, сфері роздрібною торгівлі, харчової та текстильної промисловості. Застосування контролінгу поширюється серед підприємств різних галузей та різних видів діяльності. Окрім того, позитивною є й тенденція до збільшення частки підприємств з українським капіталом, які у своїй діяльності використовують контролінг.

У монографії «Фінансовий контролінг: методи та інформаційні технології» С. В. Івахненко та О. В. Мелих зробили припущення, що застосування контролінгу та наявність відповідного відділу на підприємстві, по-перше, залежить від розмірів підприємства («українські підприємства створюють відділ контролінгу (посаду) у випадку, якщо загальна кількість працівників не менше однієї-двох сотень, і в середньому кількість працівників відділу контролінгу складає 0,4 % від кількості працівників на підприємстві загалом» [7]). Фактично, до таких підприємств належать великі компанії, річний оборот яких відповідно до ч. 7 ст. 63 Господарського кодексу України перевищує 4,5 млн євро, а кількість пра-

цівників є більшою, ніж 50 осіб [6]. По-друге, відходячи від стереотипів, відповідно до яких контролінг є управлінським обліком та зводиться у своєму функціонуванні до обліку витрат [8; 9], наявність відділу контролінгу визначалася в основному на підприємствах виробничої галузі, інколи будівництва, або ж на дочірніх підприємствах міжнародних компаній тощо. Проте за результатами опитування 2010 р. попередні висновки потребують переоцінки.

За основу було взято дані, отримані за допомогою анкетування, проведеного на підприємствах. У вибірці представлено усі області України. Серед опитаних 160 підприємств 47 розташовані у м. Києві. За кількістю працівників підприємства розподілені нерівномірно. Із загальної вибірки інформацію щодо кількості працюючих надали 153 компанії. У 33,3 % підприємств кількість працівників становить 26 і менше осіб, у 55,3 % – 56 і менше, 30 % мають від 100 до 1000 працівників, 1000 і більше працівників – лише 8,5 % опитаних підприємств. Тести на нормальність розподілу як Колмогорова–Смірнова (0,442), так і Шапіро–Уїлка (0,122) значущі на рівні $p < 0,000$, тобто розподіл кількості працівників за підприємствами суттєво відрізняється від нормального.

Відповідно до мети цієї статті, для спростування описаних вище стереотипних уявлень сформулюємо дві гіпотези. Гіпотеза І: наявність відділу контролінгу забезпечує прозорішу передачу інформації від відділів до керівництва і, тим самим, сприяє швидкому формуванню управлінських та інвестиційних рішень. Гіпотеза ІІ: наявність відділу контролінгу залежить від того, чи надає підприємство фінансову звітність акціонерам та державним органам.

Якщо припущення, сформульоване у гіпотезі І, відповідає справжньому стану речей, то доступ керівництва до інформації в системі управління має бути пов'язаний із наявністю відділу контролінгу на цьому підприємстві (табл. 1).

У табл. 1 подано результати розрахунків мір зв'язку між наявністю відділу контролінгу та доступом до інформації різних категорій працівників підприємства. Із загальної кількості підприємств (160) інформація про доступ до інформації в інформаційній системі підприємств за усіма категоріями працівників наявна лише у 66 підприємствах. Разом з тим, у більшості випадків відсутності відділу контролінгу, підприємство надавало деталізовану інформацію з доступу чи відсутності доступу до інформації різних категорій працівників, тому загальна кількість підприємств, за якою доступна така інформація, – 160.

У другому і третьому стовпчиках табл. 1 наведено випадки, в яких на підприємстві існує

Таблиця 1. Кореляція між наявністю відділу контролінгу та доступом до інформації різних категорій працівників (N = 160)

	К-ть випадків	%	χ^2	ϕ Фішера	p	Співвідношення правдоподібності	p
Керівник підприємства	12	18,2 %	4,702	0,171	0,030	5,232	0,022
Головний бухгалтер	11	16,7 %	1,495	0,097	0,221	1,533	0,216
Системний адміністратор	5	7,6 %	0,174	0,061	0,676	0,179	0,672
Ніхто не має	0	0 %	0,147	0,030	0,701	0,160	0,689

відділ контролінгу і відповідні категорії працівників мають доступ до звітної інформації. Як бачимо, у досліджуваному масиві немає жодного випадку (що, відповідно, зазначено в останніх рядках другого і третього стовпчиків – 0 та 0 %), коли на підприємстві існує відділ контролінгу, але ніхто із запропонованих категорій працівників не має доступу до звітної інформації. Загальна сума відсотків, наведених у третьому стовпчику, не дорівнює 100 %, оскільки лише 42,5 % підприємств мають відділ контролінгу, тому сума відсотків по третьому стовпчику дорівнює 42,5. Як зазначено вище, інформація про наявність відділу контролінгу та доступу до інформації за усіма категоріями працівників, представлених в анкетах-опитувальниках, є по 66 підприємствах. Окрім загальних чисельних показників, у табл. 1 наведено міри зв'язку: критерій χ^2 , за допомогою якого перевіряють припущення про відсутність зв'язку між змінними на основі перевірки різниці між теоретичними частотами, яких очікують за умов відсутності зв'язку між змінними, і тими частотами, які спостерігаємо у таблиці, та ϕ Фішера, який показує силу зв'язку між змінними. Цей коефіцієнт ґрунтується на розподілі χ^2 , тому статистична значу-

щість у них однакова. Також подано співвідношення правдоподібності, яке у випадку вибірок великого розміру дорівнює χ^2 , проте цьому критерію надають перевагу у випадку невеликої кількості спостережень [4]. У нашому випадку лише 25 підприємств мають відділ контролінгу, тому для уточнення результатів тесту χ^2 наводимо співвідношення правдоподібності.

Як бачимо з наведеної таблиці, значущим на 95 % довірчому інтервалі є показник доступу до інформації керівника підприємства із $p = 0,03$ для χ^2 і $p = 0,022$ для співвідношення правдоподібності. Співвідношення шансів наявності відділу контролінгу на підприємствах, в яких керівник має доступ до інформації в інформаційних системах, у 3,29 рази більше, ніж на підприємствах, в яких він такого доступу не має. Таким чином, наявність відділу контролінгу на підприємстві і доступ до інформації керівництва підприємства пов'язані між собою. Схематично відобразимо процес акумулювання та передачі інформації відділом контролінгу керівництву підприємства (рис. 1).

Фактично, в цьому випадку відділ контролінгу є посередником між керівництвом та департаментами, а також проміжною ланкою з обробки

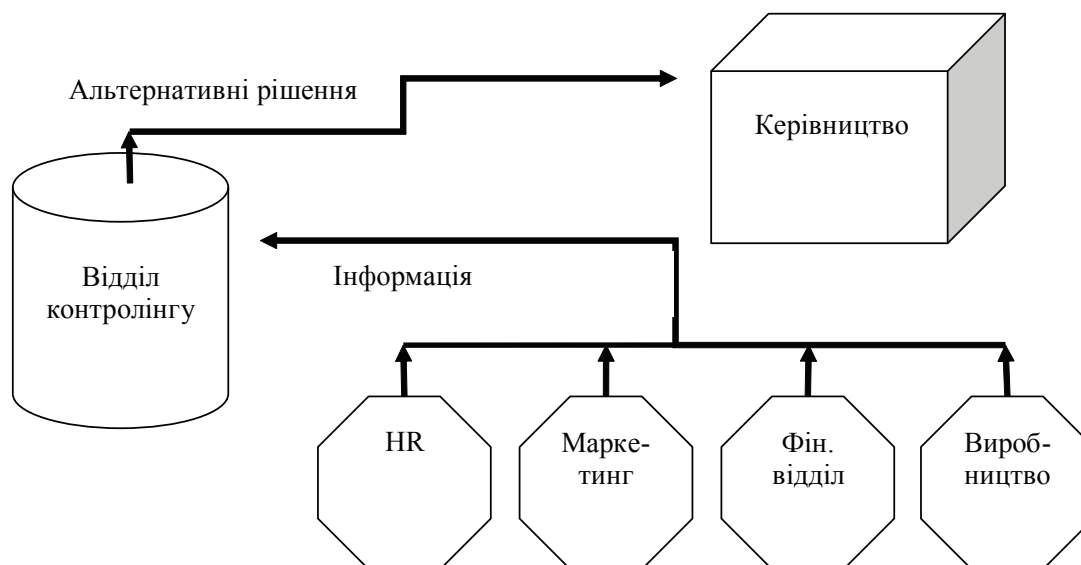

Рис. 1. Процес передачі інформації керівництву за наявності відділу контролінгу на підприємстві

інформації для потреб управління підприємством.

Оскільки є припущення, що наявність відділу контролінгу дає змогу прискорити процес прийняття управлінських рішень та покращити результати діяльності, спробуємо підтвердити це за допомогою оцінки показника рентабельності підприємств, які у своїй структурі мають такий відділ.

Загалом, рентабельність є відносним показником, який характеризує ефективність роботи підприємства. Згідно з визначенням, поданим у фінансовій енциклопедії за редакцією Ч.-Ф. Лі (Encyclopedia of finance, Ch. Lee), коефіцієнт рентабельності є індексом вигід/витрат, який демонструє співвідношення між теперішньою вартістю грошових потоків і запланованими інвестиціями / продажами / виробництвом продукції. Він вимірює відносну віддачу/вигоду, отриману від інвестованої гривні. Діяльність підприємства оцінюють за таким правилом: якщо рівень рентабельності більший за 1, підприємство працювало ефективно протягом обраного періоду часу [3, с. 231]. Тобто, рентабельність характеризує ефективність роботи підприємства та показує прибутковість від реалізації певних проектів.

Так, розкид значення коефіцієнта рентабельності продукції серед опитаних у 2005–2007 та 2010 рр. підприємств лежить у проміжку від 1,14 % до 98,2 %. Це пояснюється тим, що у вибірці представлені різні за розмірами, обсягами виробництва та фінансовими показниками підприємства. Разом з тим, середнє значення показника рентабельності по підприємствах, які мають відділ контролінгу, становить 21 %. Фактично, з похибкою середньої – 2,4, можемо стверджувати, що підприємства з наявними відділами контролінгу мають високі фінансові показники діяльності, зокрема показники рентабельності продукції.

Отже, на основі емпіричних даних опитування, припускаємо, що наявність підрозділу контролінгу на підприємстві дає змогу акумулювати інформацію з усіх відділів і забезпечує швидке й достовірне отримання цієї інформації керівництвом підприємства, а також покращення показників діяльності компанії.

Суть гіпотези II полягає у припущенні про те, що відділ контролінгу існує на підприємствах, які формують та надають фінансову звітність керівництву підприємства, акціонерам (власникам), потенційним інвесторам, банкам, державним установам. Якщо перевірити зв'язок між наявністю відділу контролінгу на підприємстві із потенційними споживачами звітності цього підприємства (тобто наявність відділу контролінгу ми ставимо в залежність від одержання

звітної інформації на вимогу певних груп осіб, зацікавлених у діяльності підприємства), то статистично значущого зв'язку не спостерігаємо по жодній із груп споживачів. Єдиним показником, який частково «наближається» до статистичної значущості на рівні 95 %, є «керівництво підприємства», із значенням $\chi^2 = 3,44$ і $p = 0,064$, та ϕ Фішера = 0,147. Фактично, керівництво підприємства є основним споживачем інформації, наданої відділом контролінгу, а наявність останнього є доцільною, хоча й не обов'язковою умовою для підприємств усіх типів власності.

В актуальних закордонних дослідженнях [1; 2] побутує думка про те, що наявність відділу контролінгу забезпечує підприємству стабільний розвиток (*англ.* sustainability controlling), дає змогу своєчасно виявити та нейтралізувати пов'язані з діяльністю ризики (система раннього попередження – *нім.* Frühwarnungssystem), а автоматизація бізнес-процесів уможлиблює тісну та оперативну взаємодію між відділами та керівництвом. Тому тенденція до запровадження цієї підсистеми управління є позитивною. Більш того, в умовах глобалізації ринкових відносин, припускаємо, що закордонна практика організації бізнесу, зокрема щодо впровадження відділу контролінгу, дістане відображення і в українських реаліях, але це вже питання наступних досліджень.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Перед тим, як підсумувати основні результати статті, зауважимо, що через недостатню кількість емпіричних досліджень поширюються стереотипні уявлення про існування відділу контролінгу лише на великих, у більшості, промислових підприємствах. Окрім того, другим хибним припущенням є те, що запровадження відділу контролінгу є доцільним лише у випадку, якщо підприємство формує свою звітність для зовнішніх користувачів, а не для прийняття швидких та ефективних управлінських рішень керівництвом підприємства.

У статті ми довели, що відділ контролінгу у своїй діяльності застосовують підприємства різних типів та галузей. Водночас, ані географічне розташування, ані сфера діяльності не мають визначного впливу на структуру підприємства, зокрема на наявність у таких компаніях відділу контролінгу. Окрім того, ми довели, що запровадження відділу контролінгу сприяє безперервному наданню інформації керівництву підприємства, покращенню показників діяльності, що, своєю чергою, забезпечує прозорість функціонування компанії.

Загалом, зауважимо, що проведене дослідження у жодному разі не претендує на репрезентативність, а його результати – на можливість

генералізації на усі підприємства країни. Воно має радше розвідувальний характер, на його основі можливо побудувати дослідницькі при-

пущення щодо контролінгу в господарчому секторі України в подальших дослідженнях на основі репрезентативних вибірок.

1. Controller Magazin [Електронний ресурс]. – München : VCW Verlag für ControllingWissen AG Jrg. 35, 2010. – Ausgabe 2. – März/April. – Режим доступу : <http://www.haufe.de/controllerwissen/controllermagazin/>. – Назва з екрана.
2. Controlling. Zeitschrift für Erfolgsorientierte Unternehmenssteuerung. – 2010. – Nr. 4/5, april/mai; Nr. 10, october. – Vahlen ; München ; Frankfurt a. M. : Verlage C. H. Beck.
3. Encyclopedia of finance / edited by Cheng-Few Lee and Alice C. Lee. – Springer Science+Business Media Inc., 2006. – P. 231.
4. Field A. Discovering statistics using SPSS / Andy Field. – Sage, 2009. – 823 p.
5. Kerzner H. Project management. Case studies / H. Kerzner. – Wiley, 2003. – P. 221.
6. Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.
7. Івахненко С. В. Фінансовий контролінг: методи та інформаційні технології / С. В. Івахненко, О. В. Мелих. – К. : Знання, 2009. – 319 с.
8. Уткин Э. Я. Курс менеджмента : учебник для вузов / Э. Я. Уткин. – М. : Издательство «Зерцало», 1998. – 448 с.
9. Фольмут Х. Й. Инструменты контроллинга от А до Я / Х. Й. Фольмут. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 288 с.

O. Melykh, M. Yakovlyev

ORGANIZATION OF FINANCIAL CONTROLLING DEPARTMENT IN THE COMPANY: STATISTICAL ANALYSIS

The main issue discussed in the article is implementation of financial controlling department into company's structure. Using PASW 19 (SPSS) statistical analysis software authors have analysed influence of financial controlling department on company's performance. Based on evidence from empirical hypotheses testing two stereotypes about the use of financial controlling department exclusively by big companies that make their financial statements public and about no association between efficiency of decision making and existence of controlling department have been broken.

Keywords: financial controlling, statistical analysis, department of financial controlling, company's structure.

УДК 336.71(477)

Прімерова О. К.

ПЕРСПЕКТИВИ ПЕРЕХОДУ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ НА НОВІ СТАНДАРТИ «БАЗЕЛЬ III»

У статті охарактеризовано особливості основних положень «Базель III» та визначено можливі наслідки їх запровадження для розвитку банківських систем різних країн.

Ключові слова: Базельський комітет з банківського нагляду, стабільність банківської системи, банківський нагляд та регулювання, вимоги до достатності капіталу.

ВСТУП

Одне з центральних місць в економіці будь-якої країни посідає банківська система. Ефективне функціонування банківської системи є неодмінним атрибутом економічно розвинутої держави, запорукою її стабільності та зростання.

Відповідно у посткризовий період виникає нагальна необхідність оздоровлення банківських систем, що має стати ключовим заходом для відновлення економічного зростання. Разом з тим глобальні перетворення, що відбуваються сьогодні у фінансовому секторі, висувають нові